

УДК 331.56 (477)

І. В. Хлівна,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту
Уманська філія ПВНЗ «Європейський університет» м. Умань

ПЕРСПЕКТИВИ ТА РОЗВИТОК ТРУДОРЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Досліджено основні тенденції розвитку трудових ресурсів в Україні. Представлено оцінку сучасної трудоворесурсної ситуації: розглянуто кількісний і якісний склад трудових ресурсів. Проаналізовано основні показники, що охоплюють демографічну, професійно-кваліфікаційну, освітню сфери. Запропоновано заходи, які мінімізують негативні наслідки процесів у цій сфері.

The basic trends in workforce development in Ukraine. Presented by modern labor resource assessment of the situation: a quantitative and qualitative composition of the workforce. The main indicators covering demographic, professional qualifications, educational sphere. The measures to minimize the negative effects of processes in this area.

Ключові слова: трудові ресурси, демографічний, освітній, професійний і кваліфікаційний показники.

Key words: human resources, demographic, educational, professional and qualification rates.

Постановка проблеми. Ефективне управління трудовими ресурсами є одним з основних чинників підвищення конкурентоспроможності підприємства. При цьому трудові ресурси виступають важливою її складовою разом з такими, як товар, результати його просування, становище підприємства на ринку, фінансовий стан, виробництво, організація, технологія, розглядати які необхідно у комплексі, оскільки їх взаємопов'язане використання має вирішальний вплив на конкурентоспроможність підприємств. Проблема розвитку трудових ресурсів в Україні, незважаючи на певні позитивні соціально-економічні перетворення останніх років, залишається актуальною. Найвні сьогодні вади у цій сфері негативно позначаються на макроекономічних показниках. Без підвищення кількісних та якісних характеристик трудових ресурсів Україна не зможе успішно конкурувати з іншими країнами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В умовах відсутності чіткої науково-обґрунтованої концепції розвитку ринку праці сільських територій шляхом проб і помилок йде пошук нових підходів до його регулювання. Визначення стратегічних довгострокових цілей і задач, розробка теоретичних, методологічних і методичних проблем формування та регулювання ринку праці на селі у зв'язку з цим набувають особливого значення. Регіональні питання формування ринку праці в країнах з ринковою економікою, у тому числі й в Україні, знайшли відображення у роботах С.І. Бандура, В.С. Дієсперова [2], О.А. Бугуцького, О.Ю. Єрмакова, Т.А. Заяця, Ф.В. Зінов'єва, І.О. Іртишевої, В.В. Лагодієнка, Е.М. Лібанової, Л.О. Мармуль [3], П.Т. Саблук [4], Л.В. Транченко [5], К.І. Якуби [4] та ін. Однак комплексного дослідження регіональних аспектів становлення та розвитку ринку праці на селі в Україні в умовах глобалізації, переходу до інформаційного суспільства, корпоратизації сільського господарства і дотепер не здійснено. Відсутня науково обґрунтована концепція його формування, управління та регулювання, що гальмує загальну ринкову трансформацію аграрних відносин, підвищення ефективності та конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва, рівня життя на селі та забезпечення сталого розвитку сільської місцевості. Подальших розробок потребує обґрунтування засобів та інструментарію прогнозування та планування ринку праці, моделювання його структури та зайнятості населення в регіональному розрізі на перспективу.

Формулювання цілей статті. Метою роботи є дослідження формування трудових ресурсів в Україні, досягнення якої передбачає аналіз сучасної трудоворесурсної ситуації, та визначення напрямів подолання негативних тенденцій у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підвищення рівня економічного розвитку сільських територій обґрунтовується також через призму раціонального використання трудоворесурсного потенціалу, як головного елементу продуктивних сил. При цьому необхідно враховувати ефективність використання робочої сили в певних виробничих умовах та якісну оцінку трудоворесурсного потенціалу. Постійне населення сільських територій регіону на 01.01.2011 р. складало 429,0 тис. осіб. Із загальної чисельності сільського населення чоловіки складають 47,7%, жінки 52,3% (табл. 1).

Таблиця 1.

Динаміка та розподіл за статтю кількості постійного населення сільських територій Херсонської області, станом на 1 січня*

Роки	Всього, осіб	У тому числі		% від загальної чисельності	
		жінки	чоловіки	жінки	чоловіки
2005	464108	242055	222053	52,2	47,8
2006	458554	239317	219237	52,2	47,8
2007	453006	236563	216443	52,2	47,8
2008	446852	233396	213456	52,2	47,8
2009	436903	228454	208449	52,3	47,7

2010	433098	226615	206483	52,3	47,7
2011	429025	224581	204444	52,3	47,7

* За даними Головного управління статистики в Херсонській області, 2011 р. [1]

З точки зору наявного та майбутнього трудового потенціалу Херсонщини, особливого значення набуває аналіз тенденцій у динаміці кількості осіб у працездатному віці. Так, за статистичними даними, кількість постійного сільського населення області на 1 січня 2011р. становила 429,0 тис. осіб, з яких 255,6 тис. осіб або 59,6% становили особи у працездатному віці (табл. 2).

Таблиця 2.
Динаміка та розподіл постійного населення сільських територій Херсонської області за віком, молодшим за працездатний, працездатним, старшим за працездатний, станом на 1 січня, 2005-2011 рр.*

Роки	Осіб				За віком, у % до підсумку		
	все насе-лення	у тому числі у віці			молодшим за праце-здатний	праце-здатним	старшим за праце-здатний
		молодшому за праце-здатний	праце-здатному	старшому за праце-здатний			
2005	464108	96965	264056	103087	20,9	56,9	22,2
2006	458554	92855	264487	101212	20,2	57,7	22,1
2007	453006	88840	263815	100351	19,6	58,2	22,2
2008	446852	85091	263158	98603	19,0	58,9	22,1
2009	436903	81228	258920	96755	18,6	59,3	22,1
2010	433098	79098	257734	96266	18,3	59,5	22,2
2011	429025	77301	255625	96099	18,0	59,6	22,4

* За даними Головного управління статистики в Херсонській області, 2011 р. [1]

Станом на 1 січня 2011 р. найбільша частка працездатного населення сільських територій Херсонської області зафіксована в Каховському (61,9%), Білозерському (61,8%), Скадовському (61,1%), Голопристанському (59,7%), Цюрупинському (59,5%) районах, а найменша – у Великолепетиському (55,5%), Високопільському (56,0%), Великоолександрівському (57,9%) районах [1].

На початок 2011 р. демографічне навантаження на тисячу осіб працездатного віку особами непрацездатних вікових груп у цілому в Херсонській області дорівнювало 645 особам, у тому числі у віці, молодшому за працездатний – 264 особи, старшому за працездатний – 381 особа. Порівняно з початком 2010р., загальне навантаження збільшилося на 0,6%. При цьому навантаження особами у віці, старшому за працездатний, збільшилось на 1,3%, а навантаження особами у віці молодшому за працездатний, навпаки, зменшилось на 0,4% [5].

Демографічне навантаження на сільське населення, починаючи з 2001 р. щороку зменшувалося і на початок 2011р. становило 678 осіб непрацездатного віку на тисячу осіб працездатного, в тому числі у віці, молодшому за працездатний, – 302 особи, старшому за працездатний – 376 осіб (табл. 3).

Таблиця 3.
Демографічне навантаження на сільське населення Херсонської області працездатного віку, станом на 1 січня (на 1000 осіб працездатного віку припадає осіб непрацездатного)*

Роки	Загальне навантаження	у тому числі особами у віці	
		молодшому за працездатний	старшому за працездатний
2005	757	367	390
2006	734	351	383
2007	717	337	380
2008	698	323	375
2009	687	314	373
2010	680	307	373
2011	678	302	376

* За даними Головного управління статистики в Херсонській області, 2011 р. [1]

Найбільше демографічне навантаження на тисячу осіб працездатного віку особами непрацездатних вікових груп сільського населення зафіксоване у Верхньорогачицькому (792 особи), Високопільському (785 осіб), Великолепетиському (731 особа) районах, а найменше – у Каховському (615 осіб), Білозерському (619 осіб) та Скадовському (637 осіб) районах області. За даними вибіркового обстеження населення (домогосподарств) з питань економічної активності середньомісячна чисельність економічно активного населення Херсонщини віком 15-70 років у 2010р., порівняно з 2009 р., збільшилась на 0,4% та становила 553,6 тис. осіб. Чисельність цієї категорії осіб працездатного віку за вказаний період, навпаки, скоротилась на 0,3% та становила 506,2 тис. осіб. Із зазначеної кількості громадян 460,1 тис. осіб були зайняті економічною діяльністю, а решта – 46,1 тис. осіб, відповідно до методології Міжнародної організації праці, класифікувались як безробітні.

Зростання рівня економічної активності спостерігалось як у міській, так і в сільській місцевостях. Рівень економічної активності населення віком 15–70 років у 2010 р., порівняно з 2009р., збільшився з 64% до 64,9%, а населення працездатного віку – з 73,0% до 73,5% відповідно. Зростання рівня економічної активності спостерігалось як у міській так і в сільській місцевостях [3]. Найвищий рівень економічної активності був характерний для осіб віком від 30 до 49 років, найнижчий – у молоді віком 15–24 років та осіб віком 60–70 років. Збільшення кількості економічно активного населення у віці 15–70 років, порівняно з 2009р., відбулося в усіх регіонах Причорноморської економічної зони. Водночас, серед регіонів вищезазначеної економічної зони рівень економічної активності населення цього віку був вищий, ніж у Херсонській області, лише в м.Севастополі.

Чисельність зайнятого населення віком 15–70 років у 2010р., порівняно з 2009р., збільшилась на 1,8 тис. осіб, або на 0,4% та становила 507,5 тис. осіб, з яких особи працездатного віку склали 460,1 тис. осіб або 90,7%. Рівень зайнятості населення віком 15–70 років відповідно зріс за означений період з 58,7% до 59,5%, а у населення працездатного віку – з 66,5% до 66,8%. Ця тенденція склалася через зростання обсягів зайнятості населення як у міській, так і в сільській місцевостях. Як і

в попередні роки, рівень зайнятості сільського населення перевищував відповідний показник для міських мешканців.

Найвищий рівень зайнятості населення спостерігався серед осіб віком 30–49 років, а найнижчий – у молоді віком 15–24 років та осіб віком 60–70 років. Зростання рівнів зайнятості населення у віці 15–70 років, порівняно з 2009 р., мало місце в усіх регіонах України. Серед регіонів Причорноморської економічної зони в 2010 р. Миколаївська та Одеська області мали нижчий, ніж в Херсонській, рівень зайнятості. Кількість безробітних (визначена за методологією МОП) у віці 15–70 років в цілому по області, порівняно з 2009р., збільшилась на 0,5 тис. осіб або на 1,1% і становила 46,1 тис. осіб. Серед безробітних майже дві третини (27,7 тис. осіб) склали мешканці міської місцевості, решту (18,4 тис. осіб) – сільські жителі [1].

Рівень безробіття населення віком 15–70 років (за методологією МОП) у цілому в Херсонській області, порівняно з 2009 р., не змінився та становив 8,3% економічно активного населення цього віку. Серед населення працездатного віку рівень безробіття (за методологією МОП) зріс на 0,1 в.п. та становив у 2010 р. 9,1% економічно активного населення цієї вікової групи. Серед жінок спостерігалось зниження цього показника, у чоловіків, навпаки, - відбулось його зростання.

За віковими групами найвищий рівень безробіття (визначений за методологією МОП) спостерігався серед молоді віком 15–24 років, найнижчий – серед осіб віком 50–59 років. Слід відмітити, що рівень безробіття населення працездатного віку (разрахований за методологією МОП) у 2,9 разів перевищував рівень зареєстрованого безробіття, розрахований за відповідною методикою, тобто по відношенню до економічно активного населення працездатного віку (у жінок – у 2,4 разів, чоловіків – у 3,6 разів, міського населення – в 3,8 разів, сільського – в 2,2 разів більше).

Рівень безробіття (визначений за методологією МОП) серед населення віком 15–70 років знизився майже у половині регіонів України. Як і в попередньому році, серед регіонів Причорноморської економічної зони максимальне значення цього показника було в Херсонській та Миколаївській областях. Основними причинами незайнятості безробітних віком 15–70 років (за методологією МОП) у 2010р. визначені: звільнення за власним бажанням (34,1%), вивільнення з причин економічного характеру (29,7%), звільнення у зв'язку з закінченням терміну дії трудового договору (24,5%), непрацевлаштованість після закінчення навчальних закладів (9,3%).

Серед населення у віці 15–70 років понад третину (299,4 тис. або 35,1%) складало економічно неактивне населення. З цієї кількості кожен другий був пенсіонером за віком, по інвалідності або на пільгових умовах, третій – учнем або студентом, сьомий – зайнятий у домашньому господарстві. У склад економічно неактивного населення також входять незайняті особи, які припинили активні пошуки роботи, тому що втратили надію її знайти (зневірені). Порівняно з показником за 2009р., ця категорія осіб працездатного віку скоротилась на 39,7% та в 2008р. становила 3,5 тис. осіб. Проте зросла кількість економічно неактивних осіб працездатного віку, які не знали де і як шукати роботу, яким чином організувати власну справу, або були переконані у відсутності підходящої роботи. Кількість таких громадян у 2010р. складала 3,7 тис. осіб, або 1,8% економічно неактивного населення працездатного віку (в 2009р. відповідно 3,6 тис. осіб, або 1,9%).

Остання категорія громадян, як і ті особи, які зневірилися у пошуках роботи, за умови сприятливої кон'юнктури могли б запропонувати свою робочу силу на ринку праці, а отже є потенціалом поповнення лав безробітних. З урахуванням таких громадян рівень безробіття населення працездатного віку становив би 10,4%, проти 9,1%, розрахованого за методологією МОП (у 2009 р. – 10,2% та 9% відповідно).

За адміністративними даними державної служби зайнятості на обліку цієї установи впродовж 2010 р. перебувало 70,6 тис. не зайнятих трудовою діяльністю громадян, що на 2,9% менше, ніж у 2009 р. Серед цієї категорії громадян кожен другий (46,6%) раніше займав місце робітника, четвертий (23,4%) – посаду службовця, решту склали некваліфіковані працівники та особи без професії (табл. 4). Статус безробітних впродовж 2010 р. набули 31,2 тис. незайнятих осіб, що на 7,0% більше, ніж у 2009р.

Таблиця 4.
Динаміка та розподіл чисельності зайнятого, безробітного та економічно неактивного населення сільських територій Херсонської області за рівнем освіти*

Роки	Зайняте населення у віці 15-70 років, тис. осіб						
	Всього	у тому числі мають освіту					
		повну вищу	базову вищу	неповну вищу	повну загальну середню	базову загальну середню	початкову загальну або не мають освіти
2007	219,7	19,3	2,9	33,8	106,6	49,9	7,2
2008	225,0	23,4	1,3	34,3	110,2	47,9	7,9
2009	223,8	19,0	0,4	32,4	109,6	54,5	7,9
2010	224,0	17,9	0,8	35,2	112,5	52,0	5,6
Безробітне населення у віці 15-70 років, тис. осіб							
2007	18,4	1,0	0,2	3,4	9,2	4,1	0,5
2008	20,1	:	:	:	:	:	:
2009	18,8	0,9	0,9	4,9	10,5	1,6	-
2010	18,4	2,5	-	2,5	8,3	5,1	-
Економічно неактивне населення у віці 15-70 років, тис. осіб							
2007	98,3	2,6	0,7	7,6	28,2	40,6	18,6
2008	89,2	:	:	:	:	:	:
2009	85,3	:	:	:	:	:	:
2010	82,9	:	:	:	:	:	:

* За даними Головного управління статистики в Херсонській області, 2011 р. [1]

Середньомісячна кількість зареєстрованих безробітних, порівняно з 2009 р., зменшилась на 17,7% та становила 15,9 тис. осіб, або понад третину (34,5%) кількості безробітних працездатного віку, визначених за методологією МОП. Рівень зареєстрованого безробіття в середньому за 2010р. склав 3,1% від економічно активного населення працездатного віку. Зазначений показник був вищим серед жінок (4,0%), порівняно з чоловіками (2,4%) та населення сільської місцевості (4,0%), порівняно з міськими жителями (2,5%).

У 2010 р. Миколаївська та Херсонська області мали найвищий показник рівня зареєстрованого безробіття, розрахованого по відношенню до економічно активного населення, серед регіонів Причорноморської економічної зони. Слід зазначити, що показник середньої тривалості зареєстрованого безробіття знизився з 5 місяців на кінець 2009 р. до 4 місяців на кінець 2010 р.

Спостерігалась позитивна тенденція щодо скорочення обсягів довготривалого безробіття. Кількість безробітних, які перебували на обліку державної служби зайнятості більше одного року, порівняно з даними за 2009р., зменшилась на чверть (26,5%) та на 1 січня 2011 р. становила 1,1 тис. осіб, або 5,3% від загальної кількості зареєстрованих безробітних. Водночас кількість безробітних працездатного віку (за методологією МОП), які шукали роботу понад один рік, навпаки, зросла втричі і складала в 2010 р. 0,3 тис. осіб (0,7% від загальної кількості тих, які шукали роботу).

Кількість зареєстрованих безробітних, у порівнянні з 1 січня 2010р., збільшилась на 12,8% та становила на 1 січня 2011р. 21,1 тис. осіб. Найвищі темпи

зростання цього показника (на 30,2–49,2%) було зафіксовано в Іванівському, Каховському, Генічеському районах та м. Херсоні. Збільшення абсолютної кількості безробітних осіб супроводжувалося відповідним зростанням рівня зареєстрованого безробіття, який за останні 12 місяців збільшився на 0,4 в.п. і на 1 січня 2011р. становив 3,1% населення працездатного віку. На зазначену дату офіційний рівень безробіття в Херсонській області перевищував середній рівень безробіття в Україні (3,0%) і був одним із найвищих серед регіонів Причорноморської економічної зони (Автономна республіка Крим – 2,1%, Миколаївська область – 3,5%, Одеська – 2,0%, м. Севастополь – 0,9%).

У розрізі міст і районів Херсонщини спостерігалась суттєва диференціація цього показника. Станом на 1 січня 2011р. найвищий рівень безробіття зареєстровано у Верхньорогачицькому (10,0%) районі, найнижчий – у м. Херсоні (1,4%). За статистичними даними державної служби зайнятості, кількість вільних робочих місць (вакансій) на підприємствах, в установах, організаціях на кінець 2010р. становила 3,0 тис., що на 4,9% більше, ніж на кінець 2009р. За видами економічної діяльності зростання потреби в працівниках відбулося лише в переробній промисловості (в 1,9 разів) та державному управлінні (в 1,1 разів). У загальній кількості вільних робочих місць (вакансій) більш ніж дві третини (68,5%) було у переробній промисловості.

У 2010 р. зберігалась територіальна диференціація між попитом і пропозицією робочої сили. Величина навантаження на одне вільне робоче місце (вакансію) на кінець 2010 р. коливалась від 1 особи в м. Херсоні до 981 особи в Каланчацькому районі. А у Верхньорогачицькому та Нововоронцовському районах на підприємствах, організаціях та установах взагалі не було вільних робочих місць та вакансій. Найбільшою залишається потреба підприємств у кваліфікованих робітниках з інструментом (49,8% від загальної кількості вільних робочих місць на кінець 2010 р.) та робітників з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин (26,3%).

Наявність структурної диспропорції між попитом на робочу силу та її пропозицією за професіями є фактором, що обмежує можливості працевлаштування безробітних та задоволення потреб роботодавців у працівниках. Зокрема, найбільше навантаження незайнятого населення на вільні робочі місця на кінець 2010 р. було характерним для кваліфікованих робітників сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства та технічних службовців.

На 1 січня 2011 р. дисбаланс між пропозицією робочої сили та попитом на неї серед регіонів Причорноморської економічної зони, окрім Автономної Республіки Крим та Херсонської області, в 2010 р., порівняно з 2009 р., спостерігалось зниження рівня працевлаштування. Серед районів і міст області обсяги працевлаштування незайнятого населення в 2010 р., порівняно з 2009 р., найсуттєвіше зросли у Великоолександрівському (на 10,8%) та Нижньосірогозькому (на 9,7%) районах, а найвищі рівні працевлаштування спостерігалися в місті Херсоні (61,5%) та Білозерському (53,5%) і Цюрупинському (52,6%) районах.

Одним із напрямів соціального захисту незайнятого населення є організація оплачуваних громадських робіт, які забезпечують тимчасову зайнятість. На таких роботах упродовж 2010 р. працювали 11,6 тис. осіб, що на 3,1% більше, ніж у 2009 р. В основному це були особи, які мали статус безробітних (98,9%). Середня тривалість громадських робіт у розрахунку на одного безробітного, залученого до їх проведення в 2010 р., становила 12 днів проти 13 днів у 2009 р. Загалом на організацію та проведення громадських робіт у 2010 р. було витрачено 4,9 млн.грн., що на 54,9% більше, ніж у 2009 р.

З метою підвищення конкурентоспроможності безробітних державною службою зайнятості здійснюються їх професійне навчання (підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації). У навчальних закладах усіх рівнів акредитації упродовж 2010 р. проходили професійне навчання 7,4 тис. безробітних, що на 3,4% більше, ніж у 2009 р. З них завершили навчання у цьому періоді 6,3 тис. осіб. Із загальної кількості осіб, які завершили навчання, 78,5% підвищили свою кваліфікацію, 15,1% – пройшли перепідготовку на іншу професію, решта (6,4%) – вперше отримали професійну освіту.

Висновки. Аналізуючи чинники впливу на стан ситуації з трудовими ресурсами в Україні, зазначимо, що деформація структури трудових ресурсів поглиблювалася внаслідок тривалого спаду в економіці та посилення кризових явищ у соціально-економічній сфері. На нашу думку, для врегулювання непрості ситуації, що склалася в Україні з трудовими ресурсами, передусім необхідно вжити таких заходів:

– у демографічній сфері провести експертизу існуючих проектів, програм соціально-демографічного розвитку держави, що орієнтовані на забезпечення повного відтворення населення, поліпшення стану здоров'я та збільшення тривалості життя. Розширити види та збільшити кредитування на демографічні цілі, зокрема надання пільгових кредитів молодим сім'ям з дітьми. Розширити діапазон працездатного віку шляхом створення умов для добровільного збільшення пенсійного віку;

– у професійно-кваліфікаційній та освітній сферах розробити механізм прогнозування професійних потреб економіки з метою формування висококваліфікованих трудових ресурсів. Запровадити жорсткий зворотний зв'язок між існуючими реальними потребами ринку праці та програмами навчальних закладів, що готують спеціалістів. Забезпечити гарантії працевлаштування за фахом випускникам після здобуття ними освіти у спосіб укладання договорів між випускниками та підприємствами.

Література:

1. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс] : офіційний web-сайт. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Дієсперов В. С. Продуктивність сільськогосподарської праці : моногр. / В. С. Дієсперов. — К. : ННЦ «Ін-т аграр. економіки», 2006. — 274 с.
3. Мармуль Л.О. Фактори і показники продуктивності праці у сільській місцевості / Л.О. Мармуль, Л.В. Транченко // Наукові записки. Серія «Економіка»: зб. наук. праць. – Острогор : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2011. – Вип. 18. – С. 332–340.
4. Саблук П. Т. Демографічні проблеми українського села : наук. доп. / Саблук П. Т., Якуба К. І.; акад. УААН П. Т. Саблук (відп. ред.). — К. : Ін-т аграр. екон. УААН, 2002. — 37 с.
5. Транченко Л.В. Формування та регулювання ринку праці на селі: теорія, методологія, практика: монографія / Л.В. Транченко. – Умань: Уманське комунальне видавничо-поліграфічне підприємство, 2012. – 586 с.

Стаття надійшла до редакції 13.01.2013 р.